

TURKIYA MAXSUS OPERATSIYALAR KUCHLARI TOMONIDAN UCHUVCHISIZ UCHISH APPARATLARINI QO‘LASH TAJRIBALARI

RAXMONBERDIEV Farxod Akramjonovich

Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik muhandislik bilim yurti

Taktika kafedrası Maxsus bo‘linmalar taktikasi sikli boshlig‘i

Annotatsiya: Ushbu maqolada Turkiya Qurolli Kuchlari Maxsus operatsiyalar kuchlari va boshqa turdagi qo‘shinlari bilan hamkorlikda qo‘lanilgan uchvchisiz uchish apparatlari qo‘llanilishi, Turkiya Qurolli Kuchlari tomonidan olib borilgan jangovar harakatlarda UUA qo‘llanish tajribalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Turkiya, Qurolli Kuchlar, uchvchisiz uchish apparati (UUA), jangovar, jangovar harakatlar, hamkorlik, Milliy Mudofaa vazirligi, “Zaytun novdasi”, “Firat qalqoni”, jangovar operatsiya.

Turkiya Qurolli Kuchlarini Suriyadagi “operasiyasida nishonni topish va havodan zarbalar berish uchun UUA foydalanilgan. Ushbu operatsiyada dushmanni xujumlarini to‘xtatishga UUA bilan hamkorlikda Turkiya Maxsus operatsiyalar kuchlarining harakatlari juda katta ta’sir ko‘rsatdi. Bunda Artilleriya olovlarini yo‘naltirish artilleriya kuch va vositalari bilan kelishilgan holda foydalani imkonini berdi (1-rasm). Turkiya Maxsus operatsiyalar kuchlari bo‘linmalari Suriyaning Idlib viloyatida 2020-yil 5-6-martga o‘tar kechasi yarim tunda o‘t ochishni to‘xtatish bilan yakunlangan sakkiz kunlik jangovar harakatlar davomida dronlardan jadal foydalandi [1]. Turkiya harbiy rahbariyati taqdim etgan ma’lumotlarga asoslanib, Turkiya Qurolli kuchlari tomonidan Suriyaning Idlib shahrida sakkizta “Pantsir” zenit-raketa va qurol-yarog‘ tizimi (ZRPK) jangovar dronlar yordamida yo‘q qilinganini e’lon qildi.

1-rasm. Turkiya Maxsus operatsiyalar kuchlari

2020-yilning 27-fevralida Idlib janubiga berilgan havo hujumi natijasida 34 nafar turk harbiysi halok bo'lganidan so'ng Suriyada uchuvchisiz uchish apparatlaridan faol foydalanish boshlandi. Keyinroq Turkiya Milliy Mudofaa vazirligi Suriyaning o'nlab tanklari, zirhli texnikalari va artilleriya qismlari yo'q qilinganini ma'lum qildi. Turkiya Milliy Mudofaa vazirligi ushbu operatsiyalarning natija va xulosalariga ko'ra Bayraktar TV2 uchuvchisiz uchish apparatlarini qo'llashni ko'zda tutdi. Ushbu turdagi qurilmalar Turkiyaning Baykar Makina kompaniyasi tomonidan yaratilgan bo'lib, ularning uchish og'irligi 650 kg, foydali yuki 150 kg, uzunligi 6,5 m, qanotlari uzunligi 12 m, kruiz tezligi 130 km/soat, 150 km masofa va parvoz davomiyligi 24 soatgacha imkoniyatga ega edi.

Bayraktarlar birinchi marta jangovar vaziyatda 2016-yil oxiri va 2017-yil boshida o'tkazilgan "Firat qalqoni" operatsiyasida qo'llanildi, bu operatsiya davomida turk harbiylari va ular nazoratidagi suriyalik isyonchilar Jerablus va Al-Bob shaharlaridan terrorchilarni quvib chiqarishdi. UUALar razvedka, patrul va o't o'chishni qo'llab-quvvatlashni amalga oshirdi. "Zaytun novdasi" operatsiyasida "Bayraktarlar" tez-tez jangga kirishdi.

Turkiya qo'shinlarining Idlib ustidagi operatsiyasining ayrim jihatlari, jumladan, ko'p sonli uchuvchisiz uchish apparatlaridan foydalanish yangi bo'lsada, printsiptial jihatdan u Rossiya Qurolli Kuchlarining harakatlaridan unchalik farq qilmaydi. Turkiya qo'shinlari ustunligi dushmanning havo hujumiga tayyor emasligi bilan ustunlikka erishdi. Turkiyaning Idlib bo'ylab olib borgan jangovar harakatlarda maxsus qoshinlari, UAV va uzoq masofaga olovli zarba beruvchi artilleriya bilan kelishilgan holda foydalanish dushman zirhli kuch va vositalarining shahar va qishloqlardagi hujumini qanday to'xtatishi yoki cheklashi mumkinligini ko'rsatdi. Ushbu operatsiya shuningdek, uchuvchisiz uchush apparatlariga qarshi kurash usullarini ishlab chiqish zarurligini ko'rsatdi.

O'tkazilgan operatsiyalarda Turkiyaning Bayraktar TB2 tomonidan ishlab chiqarilgan yangi zarba beruvchi uchuvchisiz uchish apparatlari jalb qilindi, ularning birinchi partiyasi faqat 2016 yil bahorida qo'shinlarga berilgan. Suriyada foydalanish ular uchun juda katta ahamiytga ega bo'ldi (2-rasm). Ulardan biri 2016 yil 25 avgustga o'tar kechasi dvigateldagi nosozlik tufayli favqulodda qo'nishni amalga oshirganiga qaramay, dronlardan foydalanish odatiy holga aylandi.

2-rasm. Bayraktar TB2 UUA.

Turkiyaning dronlari Suriya shimolidagi “Zaytun novdasi” operatsiyasi davomida 449 nafar terrorchini yakson qildi, hammasi bo‘lib UUALari 4916 soat davom etgan 382 marta parvozni amalga oshirdi.

2017 yil 24 fevral kuni ikki hafta davom etgan jangovar harakatlarda turk maxsus kuchlari jangovar tuzilmalarga jadal jalb qilindi va hal qiluvchi hujumdan so‘ng Al-Bob shahri hamda uning atrofi terrorchilardan to‘liq ozod qilindi. Ikki oylik janglar, artilleriya o‘qlari va havo hujumlari natijasida Al-Bobning g‘arbiy va shimoli-g‘arbiy tumanlari katta zarar ko‘rdi. BMT ma‘lumotlariga ko‘ra, 300 dan ortiq tinch aholi halok bo‘ldi.

O‘tkazilgan jangovar operatsiyalar turk armiyasiga haqiqiy quruqlikdagi jangovar harakatlar bo‘yicha bebaho tajriba berdi va janglarda turli xil qurol va jihozlarni, jumladan, uchuvchisiz uchish apparatlari va o‘z ishlab chiqargan qurollarni sinab ko‘rish imkonini berdi. Shu bilan birga, turk qo‘shinlarining yo‘qotishlari o‘rtacha darajada saqlanib qoldi. 2017-yil fevral oyi o‘rtalariga kelib, operatsiyada 68 nafar turk askari halok bo‘ldi, 386 nafari yaralandi. Qarshi tomonlarning yo‘qotishlari ko‘proq – 470 kishi halok bo‘ldi, 1712 nafari yaralandi. Turkiya kamida 30 ta zirhli texnikasini yo‘qotdi, ularning yarmi tanklar edi. Turkiya harbiy-havo kuchlarining UUA hech qanday yo‘qotishlarga duch kelmadi. Maxsus Operatsiya kuchlari bo‘linmalarining artilleriya va UUA bilan hamkorlikda harakatlar olib boorish tajribasi oshdi.

2016-yil avgust oyida boshlangan “Firat qalqoni” harbiy operatsiyasiga maxsus kuchlar bo‘linmalari tomonidan Turkiya harbiy-havo kuchlarining tank bo‘linmalari va F-16 qiruvchi samolyotlari ko‘magida amalga oshirildi.

2017-yil mart oyida Turkiya bosh vaziri Binali Yildirim “Firat qalqoni” operatsiyasi muvaffaqiyatli yakunlanganini e‘lon qilgan edi. Turkiya tomoni ma‘lumotlariga ko‘ra, 2000 kvadrat metrdan ortiq maydon terrorchilardan ozod qilingan. Bu yerda xavfsizlik zonasini yaratishga imkon berdi. 3000 dan ortiq jangarilar yo‘q qilindi. Rasmiy ma‘lumotlarga ko‘ra, Turkiya armiyasi 71 askarini yo‘qotgan.

Turkiya Respublikasi Milliy Mudofaa vazirligi o‘z qurolli kuchlari (AF) uchun har xil turdagi uchuvchisiz uchish apparatlarini rivojlantirish va ko‘paytirish bo‘yicha sa’y-harakatlarni kuchaytirmoqda. Bunga harbiy-sanoat kompleksi imkoniyatlarining ortishi

va maxsus operatsiyalar va qurolli mojarolarda, jumladan Suriya, Liviya, Iroq, Tog‘li Qorabog‘ va boshqa hududlarda uchuvchisiz uchish apparatlaridan (UUA) jangovar foydalanish bo‘yicha muvaffaqiyatli tajriba yordam bermogda.

Hozirgi vaqtda Turkiya harbiy-sanoat majmuasi mustaqil ravishda ular uchun uchuvchisiz uchish tizimlar va aviatsiya qurollarini ishlab chiqarish imkonini beruvchi ilmiy-texnik salohiyatga ega. Sanoat kooperatsiyasida 20 dan ortiq milliy kompaniyalar ishtirok etmogda.

Mamlakat qurolli kuchlarida turli toifadagi 1100 ga yaqin UAA lari mavjud. Buning asosini razvedka, artilleriya olovlarini korretirovka qilish, harakatlarni muvofiqlashtirish uchun mo‘ljallangan milliy ishlab chiqarishdagi ko‘p maqsadli tezkor-taktik mashinalar ("Bayraktar TB2", "Anka", "Aksungur", "Akindji") tashkil etadi. Ushbu UUA lari Maxsus kuchlar va piyoda bo‘linmalarini havodan qo‘llab-quvvatlash uchun ham mo‘ljallangan. Taktik uchuvchisiz UUA lari turk qo‘shinlarining joylashuvi va faoliyatidagi vaziyatni kuzatib boradi.

Turkiya Quruqlik kuchlari Batman aerodromida joylashgan 40 dan ortiq Bayraktar TB2 ko‘p maqsadli UUA lariga ega. Komando brigadalari va boshqa quruqlikdagi kuchlar bo‘linmalari 1000 ortiq "Bayraktar mini-B" (parvoz vaqti 1,5 soatgacha, uchish balandligi 1200 m, uchish uzoqligi 55 km gacha) va "Izlash-1" (kichik-) razvedka mashinalari bilan qurollangan.

Bugungi kunda Turkiya Milliy Mudofaa vazirligi yangi uchuvchisiz havo tizimlarini ishlab chiqish va ishlab chiqarish salohiyatini faol ravishda oshirmogda. "Akindji" va "Oqsungur" ko‘p maqsadli UUA lari yaratish ishlari davom etmogda. Ularning qo‘shinlarga kirishi 2023 yilning boshiga mo‘ljallangan. Ushbu qurilmalarning arsenaliga Tyubitak tadqiqot markazi va Roketsan kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan kichik o‘lchamli havo bombalari (og‘irligi 145 kg, diametri 170 mm, uzunligi 1800 mm, bombardimon qilish masofasi 100 km gacha) va boshqariladigan raketalari kiradi (og‘irligi - 660 kg, jangovar kallagi - 250 kg, otish masofasi - 300 km) [2].

Yangi yo‘nalish sifatida maxsus operatsiyalar uchun mo‘ljallangan kichik o‘lchamli o‘q otish qurollarini tashiydigan transport vositalarini yaratish ko‘rib chiqilmogda.

Bular asosan vertolyot tipidagi UAAlari, masalan, "Songar" (maksimal uchish og‘irligi 25 kg, tezligi 30 km/soat, parvoz balandligi 2800 m, masofa 10 km, qurollanish - 5,56 mm o‘q otish qurollari va 23 mm granata otish moslamasi) va " Albatros" (foydali yuk og‘irligi 195/50 kg, tezligi 85 km/soatgacha, parvoz balandligi 3000 m).

Turkiya harbiy-sanoat majmuasi rahbariyati "Bayraktar TB2L" (TB2 ning yengil versiyasi) va "Bayraktar TB3" ko‘p maqsadli tezkor-taktik UUA larini qo‘nishida vertolyot qo‘nish maydonlaridan foydalanish imkoniyati bilan yaratishni aniqlamogda (*kema tarkibiga foydalanishga topshirish 2023 yilga rejalashtirilgan*)(3-rasm).

3-rasm. Bayraktar TB2 UUA qo‘nish maydoni.

Harbiy ekspertlarning fikricha, Bayraktar TB2 ning og‘irlik va o‘lcham parametrlarining kamayishi har bir UUA lari imkoniyatlaridan maksimal darajada samarali foydalanish imkonini beradi. Ushbu UUA laridan Iroq, Liviya, Suriya, Tog‘li Qorabog‘ va Ukrainada jangovar foydalanish tajribasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, nishonlarga zarba berishda bir yoki ikkita o‘q-dori ishlatilgan. Shu munosabat bilan Turkiya Milliy mudofaa vazirligi kompaniyasi oldiga mutaxassislar nuqtai nazaridan jangovar tizimning optimal konfiguratsiyasini yaratish vazifasini qo‘ydi. Alohida uchuvchisiz uchish apparatlarini ishlab chiqarish tannarxining pasayishi ularni ishlab chiqarish va qurolli kuchlarga yetkazib berish hajmini oshirishga xizmat qilishi kutilmoqda[2].

XULOSA

Turkiya Qurolli Kuchlari Maxsus operatsiyalar kuchlari Maxsus operatsiyalar kuchlari bo‘linmalari Suriya shimolidagi “Zaytun novdasi”, 2016-yil oxiri va 2017-yil boshida o‘tkazilgan “Firat qalqoni”, “Bahor qalqoni” operatsiyalarida bevosita ishtirok etdi, hamda uchuvchisiz uchish apparatlarini qo‘llashda ularning zarbalarini korrektirovka qilish, dushman ob‘ektlarini razvedka qilish, aholi punktlarini dushmandan tozalash harakatlarida hamkorlikda jangovar harakatlarni amalga oshirishdi.

Ushbu o‘tkazilgan operatsiyalarda Maxsus operatsiyalar kuchlari harakatlarini qo‘llab quvvatlashda UUA lari imkoniyatlaridan maksimal darajada samarali foydalanish imkonini beradi. Turkiya Milliy mudofaa vazirligi kompaniyasi oldiga mutaxassislar nuqtai nazaridan jangovar tizimning optimal konfiguratsiyasini yaratish vazifasini bugungi kunda asosiy vazifa bo‘lib turibdi.

Bugungi kunda Turkiya Milliy Mudofaa vazirligi tajriba va xulosalarga tayanib yangi uchuvchisiz havo tizimlarini ishlab chiqish va ishlab chiqarish salohiyatini faol ravishda oshirish dolzarb mavzu ekanligini ta’kidlab o‘tmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://russiandrone.ru/publications/operatsiya-turetskikh-vooruzhennykh-sil-spring-shild-v-sirii/>. murojat qilingan sana 4.03.2023 yil;
2. <https://sof.mill.gov.ua>, murojat qilingan sana 4.03.2023 yil.